

LIGETI Dávid
tudományos főmunkatárs
VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Budapest

senior research fellow
VERITAS Research Institute and Archives, Budapest,
Hungary

email: david.ligeti@veritas.gov.hu

**„EX ORIENTE PAX.” A MONARCHIA KELETI FRONTI
HÁBORÚJÁNAK VÉGE 1917-BEN**

**„EX ORIENTE PAX.” THE END OF THE MONARCHY’S
WAR ON THE EASTERN FRONT IN 1917**

ABSTRACT

In summer 1917, the last major campaign was fought between Russia and the Austro-Hungarian Empire. After the abolition of the Romanov dynasty in March 1917, the new Russian government decided that the Dual Monarchy had to be knocked out of the war. To execute this bold plan, the Russian Minister of War Alexander Fyodorovich Kerensky initiated a grand-scale offensive. Although initially achieving impressive successes, the Russians could not duplicate the results of the Brusilov Offensive of the previous year.

After withstanding the attack, the Central Powers led a successful counteroffensive, which nearly swept the enemy completely out of Austro-Hungarian territory. This near-victory transformed into a catastrophe for the Russians, for they could not continue the war. After the Bolshevik takeover, they were forced to sign a ceasefire. In March 1918, a peace treaty was also signed in Brest-Litovsk, which sealed the defeat of Russia in WW1.

Kulcsszavak: Osztrák–Magyar Monarchia, első világháború, Kerenszkij-offenzíva, Bukovina, Galícia, Brest-Litovszk, béke

Keywords: Austro-Hungarian Empire, First World War, Kerenszkij-offensive, Bukovina, Galicia, Brest-Litovsk, Peace.

Bevezetés

1917 nyarán az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország közötti háború utolsó nagy hadjáratára került sor a keleti fronton. Az orosz márciusi forradalom révén hatalomra került úgynevezett Ideiglenes Kormány annak ellenére, hogy békét ígért sokat szenvedett lakosságának, antant-nyomásra egy újabb offenzíva megindításáról döntött. A kormány hadügyminiszteréről, Alekszandr Fjodorovics Kerenszkijről elnevezett támadás során az orosz haderő megkísérelte újra áttörni a frontot, és egy jelentős győzelemmel be kívánta fejezni a háborút.

A kezdeti sikerek ellenére a Kerenszkij-offenzívának messze nem sikerült megismételni az egy évvel korábbi Bruszilov-offenzíva eredményeit. Sőt mi több, a központi hatalmak ellentámadása kisöpörte az oroszokat a Monarchia területéről, így a dualista állam földjén három évvel a háború kitörése után gyakorlatilag nem maradt ellenség. Bukovina és különösen fővárosának, Czernowitznak visszafoglalása után joggal érezhette úgy a dunai birodalom közvéleménye, hogy a háború győzelmesen véget ért. Ez a folyamat – Lenin hatalomátvétele után – 1917. december 22-én fegyverszünettel zárult le, majd 1918. március 3-án parafarálták a breszt–litovszki békét, amely Ausztria–Magyarország számára jelentős területi és gazdasági nyereséget jelentett. Jelen ünnepi tanulmányomban ennek az időszaknak a történetét kívánom összefoglalni.

Előzmények

A már három éve tartó öldöklő háború következtében 1917-re minden fél kimerült a keleti fronton. A rendkívül hektikus 1916-os hadiév végképp meggyőzte az antantot arról, hogy össze kell hangolni a hadműveleteit – ez korlátozottan sikerült csak a Verdun–Somme-i mézárhlások, illetve az olasz hadszíntér elkeseredett harcái, valamint a Bruszilov-offenzíva idején. A franciák 1917 elején összehangolt offenzívát terveztek valamennyi fronton. Eszerint a franciák a Somme és az Oise folyók, az angolok pedig Bapaume és Vimy között indítják meg támadásukat, s ehhez számításba vették az olasz és az orosz offenzívát is.¹ Az eredetileg februárra tervezett támadást a rendkívüli időjárási viszonyok késleltették: februárban mínusz 20 fokot mértek, majd az olvadás akadályozta a csapatok mozgását – márciusban pedig bekövetkeztek az oroszországi változások.

A súlyos ellátási nehézségektől szenvedő Orosz Birodalomban – elsősorban a hátszág kétségbeejtő helyzete miatt – március folyamán elkergették a cárt, és új kormány alakult. Mindenki számára egyértelmű volt, hogy egyedül a béke lenne üdvözítő az ország számára, ugyanakkor az előző évek súlyos veszteségeit – különösen pedig a kongresszusi Lengyelország elvesztését – lehetetlen volt elfogadni. Ennek megfelelően az új, Lvov herceg vezette kormány a háború folytatása mellett döntött, sőt beleegyezett abba, hogy tehermentesítő offenzívába kezd. Ezt az előző évhez hasonlóan ismét a franciák szorult helyzete tette szükségessé. Május folya-

mán a francia hadsereg egyik legsúlyosabb krízisét élte át, miután Nivelle vezérkari főnök offenzívája összeomlott a Siegfried-vonal mentén: a francia összvesztéség 271 ezer főre rúgott.² Ezt követően általános lázadás tört ki a haderőben, amit csak drákói szigorral tudott megfékezni az újra kinevezett Pétain tábornok. Világos volt azonban, hogy ezzel a hadsereggel jó darabig nem lehet támadni, így az angolok Flandriában kezdtek offenzívába, hogy javítsanak szövetségesük sanyarú helyzetén. A nyugati antant kérésére az olaszok májusban megkezdték a 10. isonzoói csatát, az oroszok pedig megindították a Kerenszkij-offenzívát. A keleti fronti támadásra azért is szükség volt, mert a németek elkezdték csapataik minőségi cseréjét a nyugati arcvonal javára: keletre így a 34 évnél idősebb, vagy nagyon fiatal katonákat csoportosították át.³

Az orosz hadművelati terveket Bruszilov tábornok dolgozta ki, aki ekkorra már orosz vezérkari főnök lett, a korabeli források ennek köszönhetően az 1917. évi hadjáratot Bruszilov második offenzívájának nevezték.⁴ Az oroszok legsikeresebb tábornoka eredetileg még tavasszal támadt volna, ám a márciusi események lehetetlenné tették minden nagyobb hadműveletet. A nyár elejére a mintegy 70 kilométer hosszúságú Buczacz–Stanislaw frontvonalon negyven hadosztályt sikerült koncentrálni, amelybe az eurázsiai impérium legkiválóbb katonáit – az összes gárdadivíziót, valamint a harcgedzett szibériai és finn alakulatokat – tömörítették. Egy évvel korábban a cári hadsereg még mintegy 400 kilométer hosszú arcvonalon támadt, így már ez a volumenkülönbség is jól mutatta az 1917. évi korlátozott lehetőségeket. Bruszilov lényegében lemásolta az előző év haditervét: meglepetészerű tüzérségi előkészítést követően több gyalogsági hullámmal kívánta áttörni az ellenség védelmét.

Az áttörésre kiszemelt frontszakaszon – a logisztikai és utánpótlási nehézségek ellenére – az orosz tábornok háromszoros fölényben támadhatott a zászlóaljok számát tekintve.⁵ Bruszilov legnagyobb nehézsége abból adódott, hogyan tüzelje újabb súlyos harcokra a megfáradt katonákat. Végül azt a megoldást választotta, hogy a hátszágából frissen átvezényelt alakulatokat vetett be tömegesen: az addig a fronton lévő csapatok harci szelleme alaposan megcsappant, sőt gyakran került sor frontbarátkozásokra, fraternizálásokra. Számolni kellett a központi hatalmak propagandájának hatásával is, amelynek a fronton lévő katonák voltak jobban kitéve.⁶ A harcselekmények intenzitása így a megelőző hónapokban minimálisra zuhant.

Az Áttörés

Június 29-én és 30-án rövid tüzérségi előkészítés történt, majd megkezdődött a gyalogsági roham, amelynek következtében több ponton átszakadt a cs. és kir. erők védelmi vonala. A legsúlyosabb helyzet Zloczównál alakult ki, amely már több alkalommal volt nagy k. u. k.-vereségek színhelye: 1914. augusztus 30-án itt érte el végzete a 3. hadsereget, ami Kelet-Galícia elvesztéséhez vezetett. A Kerenszkij-offenzíva által érintett alakulatok veszteségi rátája 1916-ot idézte, bár – a jóval

rövidebb támadási szektor végett – összességében kisebb csapást jelentett. A k. u. k. IX. hadtest július 2-án estére harcoló állományának döntő részét elvesztette, miután június 30-i 16 ezres löfegyverszáma két nap múlva már csak 6700 puskát számlált.⁷ Az orosz erők legnagyobb sikerüket a Tersztyánszky Károly tábornok vezette 3. hadsereg ellen érték el július 6. és 9. között,⁸ aminek következtében a magyarországi kiegészítésű alakulatok ismét jelentékeny veszteséget könyveltek el. A zömében magyarokból felépülő, békeidőben miskolci székhelyű – k. u. k. 15. hadosztályt kíméletlen harcokat követően szinte teljesen felmorzsolta az ellenség; néhány nap alatt csak ez az egység mintegy nyolcezer magyar harcost veszített.

Szintén súlyos helyzet alakult ki Zborów környékén, ahol a 19. – zömében csehek alkotta – gyaloghadosztályt verte szét az ellenség. A divízió végzetét az is előmozdította, hogy az oroszok sikerrel vetettek be egy volt cseh-szlovák hadifoglyokból verbuvált dandárt, amely a császári és királyi 35. és 75. gyalogezredek – zömében szintén csehekből álló – katonáit sikerrel bírta rá a megadásra, illetve átállásra.⁹ A káoszt tovább fokozta Károly király július 2-i amnesztiarendelelete, amelyben – többek között – mintegy száz korábban elfogott és kivégzésre váró dezertőrnek adott kegyelmet.

Ellentámadás

Az osztrák–magyar hadvezetés azonban annyiban tanult a korábbi hibákból, hogy a mélységi védelem hatékony kiépítésével mérsékelni tudta a veszteségeket, valamint lefékezhetette a támadók lendületét. Mindennek köszönhetően az orosz áttörés mértéke és veszélyessége nem közelítette meg 1916 júniusának katasztrófáját. Az osztrák–magyar vezérkar felismerte, hogy sürgősen ellenlökést kell indítani az orosz támadás kivédéséhez. Július 7–8-án Arthur Arz vezérkari főnök a németekhez fordult támogatásért, akik összesen 6 hadosztálynyi erősítést küldtek a nyugati frontról. Az ellentámadás terveit még június végén a várható offenzíva ismeretében dolgozták ki. A fő cél az volt, hogy Bruszilov csapatainak szárnyait felgöngyöljék, és az orosz erőket bekerítsék. A hadművelet a Dnyeszter-menti offenzíva néven vonult be a háború történelmébe.¹⁰

A német erősítések bevetését különösen indokolta, hogy az orosz támadás az egy évvel korábbi Bruszilov-offenzívához hasonlóan súlyos gazdasági veszélyt is jelentett: Galiciának jelentős szerepe volt a központi hatalmak olajtermelésében, így a tartomány eleste közvetve akadályozhatta volna a bűvárhajó-háború folytatását is,¹¹ amelynek szerepe tovább nőtt az április 6-i amerikai hadüzenet követően. Így július 19-én megindult a központi hatalmak ellencsapása, amelyet már az első napon siker koronázott.¹² Ezzel nem pusztán a Kerenszkij-offenzíva elhárítása, hanem Kelet-Galícia felszabadítása is lehetségessé vált. Július 25-én a németek bevették Tarnopolt, amely a háború kezdete óta orosz megszállás alatt volt, augusztus 2-án pedig Czernowitz is újra a Monarchia kezére került.¹³ Két hét múlva a dualista állam területéről sikerült az utolsó orosz erőket is kiűzni, ami

hatalmas lélektani sikert jelentett a k. u. k. haderő számára a negyedik évébe lépő háborúban. Az orosz hadsereg morálja az újabb kudarc miatt valósággal megropant, és ezután már nem volt méltó ellenfele a központi hatalmaknak. Arz büszkén állapíthatta meg, hogy „az 1914-ben 6,5 millió embert számláló, a háború folyamán 15 millió embert hadiszolgálatra mozgósító orosz hadsereg nem jelentett további veszélyt”.¹⁴

Miután a Monarchia bukovinai területeit visszahódította, augusztus folyamán az addig nyugodt moldvai harctéren is intenzív harcok kezdődtek. Az antant által reorganizált román haderő orosz támogatással nagyszabású támadást indított a moldvai fronton küzdő német 9., valamint az osztrák–magyar 1. hadsereg ellen. Jóllehet a csaknem kétszeres túlerőben lévő antantcsapatok támadását sikerrel verte vissza, August von Mackensen tábornagy is elszenvedte egyik legnagyobb harctéri kudarcát, amikor a románok megállították augusztus 6-án indított ellen-támadását a marașești csatában.

Az antant számára a Kerenszkij-offenzíva egyik legpozitívabb hozadékát a moldvai siker jelentette, amely igazolta a román hadsereg újjászervezését végző Berthelot-misszió munkáját, egyben bizonyította azt a tényt, hogy a románok nem leírhatók. Jóllehet a Regát újabb 21 ezer katonát veszített, a román morálra rendkívül jól hatott az a tény, hogy megállították a frontáttöréseiről híressé vált tábornagy támadását. Hazánkra másfél év múlva jelentett végzetes következményt, hogy ekkor nem sikerült megsemmisíteni a román hadsereget.

A központi hatalmak 1917 nyarán tehát elhárították a keleti fronton az antant utolsó támadásait, a sikerek felfedték azonban, hogy a többször súlyosan megvert orosz és román seregek még mindig szívósan tudtak harcolni, és a háború – egyelőre – tovább folytatódott. Ekkor teljesen kifizetődőnek látszott Károly azon döntése is, amellyel kilenc hónappal korábban átvette a cs. és kir. haderő feletti főparancsnokságot. Az osztrák császár – az orosz cár 1915-ben tett lépéséhez hasonlóan – jelentős kockázatot vállalt magára a főparancsnokság átvételével: vereség esetén reputációja jelentősen sérülhetett, siker esetén viszont ugyanúgy nőhetett, ahogy ez 1917 nyarán meg is történt. Károly hadvezéri nimbuszát az őszi caporettoi siker tovább emelte, de a Czernowitzba diadalmas hadvezérként érkező uralkodó mégis augusztus elején élvezhette legjobban a siker ízét. Különösen Kelet-Galícia és Bukovina jelentékeny zsidó lakossága fogadta nagy lelkesedéssel a királyt. A győzelem okozta örömben ugyanakkor nem kevés üröm is vegyült: nehéz volt megállapítani, hogy a siker mennyiben volt az osztrák–magyar csapatok érdeme, és mennyiben a németeké.¹⁵

Következmények

A Kerenszkij-offenzívát követően az orosz hadsereg nagyobb hadművelet lefolytatására már nem volt képes és a csapatok morálja alapvetően megrendült. Elszarlasztva az utolsó alkalmat a győzelem kivívására, világossá vált, hogy az ország

vesztesként fog kikerülni az első világháborúból és ennek a helyzetnek egyenes következménye lett az év végi fegyverszünet, majd az 1918. márciusi 3-i breszt-litovszki béke, amely a Baltikum, valamint a mai Fehéroroszország és Ukrajna jelentékeny területeinek Szovjet-Oroszországtól való elcsatolását is szentesítette. A központi hatalmak igen nagy győzelmet arattak keleten: az Oszmán Birodalommal együtt már az ázsiai expanzió ideje és mértéke volt kérdéses – augusztus elején már a bakui olajmezők felosztásának tervéről tárgyaltak.¹⁶ Az augusztusban bekövetkező első jelentős nyugati fronton elszenvedett német kudarc, majd az 1918. őszi fegyverszünetek eltörölték ennek a diadalnak az eredményeit.

Az Orosz Birodalom az 1914–1917. évi harcok során elvesztett területeinek visszafoglalására csak negyedszázaddal később, 1939–40-ben, illetve véglegesen 1944-ben kerülhetett sor. Ám a Monarchia állampolgáraiból kiállított és a Kerenszkij-offenzíva során be is vetett cseh és szlovák alakulatok már egy új európai hatalmi struktúra első hírnökeivé váltak, különösen azután, hogy az antant 1918 augusztusában hadviselő félnek ismerte el Csehszlovákiát. Két hónappal később IV. Károly – Wilson 14 pontja¹⁷ alapján való – békeajánlata kapcsán az Amerikai Egyesült Államok úgy nyilatkozott erről az „államról”, amelynek genezise 1917 nyarához köthető, hogy az „fel van ruházva a megfelelő autoritással arra, hogy a csehszlovákok katonai és politikai ügyét intézze”.¹⁸ Mindebből egy új, határokkal felszabdalt, gyenge és végzetesen megosztott Kelet-Közép-Európa képe bontakozott ki, amely felrobbantotta a Monarchia által képzett politikai és gazdasági egységet, vagyis annak vámunióját is. Ez utóbbit alapvetően pozitív gazdasági hatások kísérték a dualizmus időszakában: „erőtéljes munkaerő-áramlás, jól működő külkereskedelem, a két ország kölcsönös fejlődése, közös vállalatok, felzárkózás megindulása a fejlettebb országokhoz”.¹⁹ Az Orosz Birodalom felett aratott győzelemmel esély kínálkozott arra, hogy ez a jól működő struktúra újabb lengyel, ukrán területekkel bővüljön.

A háborút bő egy évvel később megnyerő antant Köztes-Európában új, ál-nemzetállamok hálózatában volt érdekelt, így a Monarchia keleti fronton 1917-ben aratott jelentős győzelme rövid idő alatt semmivé foszlott.

JEGYZETEK / NOTES

1. Majoros István (1987): A keleti front és Oroszország a francia politikában (1917.II.–1918. X.). Századok, 1987/6. 1102. old.
2. Hajdu Tibor–Pollmann Ferenc (2015): A régi Magyarország utolsó háborúja. Osiris Kiadó. Budapest. 2015. 273. old.
3. Majoros (1987): 1104. old.
4. Szerk. Szijj Jolán–Ravasz István (2000): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. PETIT REAL. Budapest. 2000. 360. old.

5. Kocsis András (2001): A k. u. k. hadsereg az első világháborúban. (Tények, vélemények). ELTE. Budapest. 2001. (PhD disszertáció) 153. old.
6. Manfred Rauchensteiner (2017): Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása. Zrínyi. Budapest. 2017. 617. old.
7. Szerk. Edmund Glaise-Horstenau–Rudolf Kiszling (1936): Österreich-Ungarns letzter Krieg. VI. köt. Wien. 1936. 250–251. old.
8. Pollmann Ferenc (2003): Balszerencse, semmi más? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása. Balassi. Budapest. 2003. 120–121. old.
9. Edmund Glaise von Horstenau (1980): Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau. Band I. K. u. k. Generalstabsoffizier und Historiker. Eingeleitet und herausgegeben von Peter Broucek. Hermann Böhlau Nachf. Wien–Köln–Graz. 1980. 423. old.
10. Szijj–Ravasz (2000): 130. old.
11. Reinhold Lorenz (1959): Kaiser Karl und der Untergang der Donaumonarchie. Verlag Styria. Graz–Wien–München. 1959. 396. old.
12. Hajdu–Pollmann (2015): 290. old.
13. Rauchensteiner (2017): 620. old.
14. Arthur Arz von Straussenburg (1935): Kampf und Sturz der Kaiserreiche. Günther Verlag. Wien–Leipzig. 1935. 77. old.
15. Rauchensteiner (2017): 621. old.
16. Arthur Arz von Straussenburg (1924): Zur Geschichte des Grossen Krieges. Aufzeichnungen von Generaloberst Arz. Rikola Verlag. Wien–Leipzig–München. 1924. 282. old.
17. Erről bővebben lásd Gulyás László–Szávai Ferenc (2018): Közép-Európa és Wilson 14 pontja. BBC History 2018/október. 46–51. old. Továbbá Gulyás L.–Szávai, Ferenc (2019/a): Wilson elnök szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzásáról szóló geopolitikai döntés megszületésében. In: Geopolitikai Szemle I. évfolyam 2019/1. szám 165-176. old.
18. Gulyás László–Szávai Ferenc (2019/b): A Monarchia utolsó két hónapja: 1918. szeptember–október. In: Gulyás László (főszerk.): A trianoni békediktátum története hét kötetben. I. köt. Trianon Nagy Háború alatti előzményei, az Osztrák–Magyar Monarchia bukása. 481. old.
19. Szávai Ferenc (2019): A Monarchia mint „közös piac”. In: Gulyás László (főszerk.): A trianoni békediktátum története hét kötetben. I. köt. Trianon Nagy Háború alatti előzményei, az Osztrák–Magyar Monarchia bukása. 103. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Arthur Arz von Straussenburg (1935): *Kampf und Sturz der Kaiserreiche*. Günther Verlag. Wien–Leipzig. 1935.
- Edmund Glaise von Horstenau (1980): *Ein General im Zwielficht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau*. Band I. K. u. k. Generalstabsoffizier und Historiker. Eingeleitet und herausgegeben von Peter Broucek. Hermann Böhlau Nachf. Wien–Köln–Graz. 1980.
- Edmund Glaise-Horstenau–Rudolf Kiszling (szerk.) (1936): *Österreich-Ungarns letzter Krieg*. VI. köt. Wien. 1936.
- Hajdu Tibor–Pollmann Ferenc (2015): *A régi Magyarország utolsó háborúja*. Osiris Kiadó. Budapest. 2015.
- Gulyás László–Szávai Ferenc (2018): *Közép-Európa és Wilson 14 pontja*. BBC History 2018/október. 46–51. old.
- Gulyás László–Szávai, Ferenc (2019/a).: *Wilson elnök szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzásáról szóló geopolitikai döntés megszületésében*. In: *Geopolitikai Szemle* I. évfolyam 2019/1. szám 165–176. old.
- Gulyás László–Szávai Ferenc (2019/b): *A Monarchia utolsó két hónapja: 1918. szeptember–október*. In: Gulyás László (főszerk.): *A trianoni békediktátum története hét kötetben*. I. köt. Trianon Nagy Háború alatti előzményei, az Osztrák–Magyar Monarchia bukása. 480–483. old.
- Kocsis András (2001): *A k. u. k. hadsereg az első világháborúban. (Tények, vélemények)*. ELTE. Budapest. 2001. (PhD disszertáció)
- Reinhold Lorenz (1959): *Kaiser Karl und der Untergang der Donaumonarchie*. Verlag Styria. Graz–Wien–München. 1959.
- Majoros István (1987): *A keleti front és Oroszország a francia politikában (1917. II. – 1918. X.)*. *Századok*, 1987/6. 1101–1118. old.
- Pollmann Ferenc (2003): *Balszerencse, semmi más? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása*. Balassi. Budapest. 2003.
- Manfried Rauchensteiner (2017): *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása*. Zrínyi. Budapest. 2017.
- Szávai Ferenc (2019): *A Monarchia mint „közös piac”*. In: Gulyás László (főszerk.): *A trianoni békediktátum története hét kötetben*. I. köt. Trianon Nagy Háború alatti előzményei, az Osztrák–Magyar Monarchia bukása. 96–103. old.
- Szijj Jolán–Ravasz István (szerk.) (2000): *Magyarország az első világháborúban*. *Lexikon A–Zs*. PETIT REAL. Budapest. 2000. 360. old.